

Autonomie pod obručí státní bezpečnosti

Pro první poválečná léta lze v podstatě říci, že i přes značnou snahu po odstranění etnických diskrepancí byl albánský živel na Kosovu a v Metochii místy i nevybíravě potlačován, nikoli ovšem z etnických příčin, ale proto, že se jevil, v důsledku slabé loyality k novému státu i vzhledem ke kolaboraci převážné části obyvatelstva za války a malé účasti na protifašistickém odboji, jako státně nespolehlivý. U části kádrů státní bezpečnosti v autonomní oblasti prý vládla přímo „psychóza z toho, že značná část Šiptarů je proti našemu zřízení, že stojí na frontové linii připojení Kosova a Metochie k Albánii“. Poté, co byl přístup UDB po tzv. brionském plénu ÚV SKJ v roce 1966 obecně kritizován a zejména na Kosovu podroben přísnému zkoumání, se objevovala i tvrzení, že celá koncepce služby státní bezpečnosti pro Kosovo byla řízena tezí, že jsou příslušníci „šiptarské národnosti nespolehliví, neloyální vůči Jugoslávii, že jsou v podstatě zvláštní národnosti, váhavou, iredentistickou, šovinistickou a že je proto vůči nim nutno uplatňovat zvláštní režim, zvláštní zacházení, zvláštní vztah...“.³⁶⁸ Nedůvěra k loyaltě albánské menšiny se zpočátku projevovala i na úrovni funkcionářské. Stal-li se příslušník menšiny např. předsedou obecního úřadu nebo postoupil-li na významnější místo v komunistické hierarchii, obvykle neměl přístup k citlivějším bezpečnostním materiálům, na rozdíl od situace, byl-li ve stejném postavení příslušník státotvorného národa.³⁶⁹

Také v závěrech Oblastního výboru SKS pro Kosovo a Metochii ze září 1966 se tvrdí, že UDB vycházela z „nesprávného předpokladu, že jsou Šiptari podezřelý element, nebezpečný pro socialistickou společnost, že je území Kosova a Metochie nejpřístupnější cizím (tj. albánským - pozn. V. Š.) vlivům“, a že tedy i z tohoto důvodu na Kosovu a Metochii UDB používala zvláštní opatření a metody, z jiných jugoslávských oblastí neznámé.³⁷⁰ Vztah nedůvěry k národnostním menšinám měl být v té době

³⁶⁸ Takovéto ocenění práce UDB předestřel na základě vyšetřování vedoucích pracovníků UDB na Kosovu vedoucí srbské prověřkové komise ÚV SKS Djordje Lazić. Viz AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 23, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, II. díl, stenografické záznamy vedené během rozhovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968.

³⁶⁹ AS, fond SKS-CK, kart. 1, Šesta plenarna sednica CK SKS 14. - 15. září 1966 (dále jen *Šesta plenarna sednica CK SKS*), stenografický přepis zasedání, diskuse Aliho Shukriji, s. 221.

³⁷⁰ AS, fond SKS-CK, kart. 23, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, II. díl, zpráva Oblastního výboru SKS pro Kosovo i Metochii, nazvaná *Ocena deformacija SUP i DB, njihovi uzroci, idejni koreni i posledice i predlog mera za njihovo razrešavanje na Kosovu i Metohiji*. Priština, září 1966, s. 6 (dále jen

vytváren přímo na policejních školách. Např. v učebnici z roku 1957 se píše, že „(příslušníci menšin – pozn. V. Š.) mají silně vyvinuté národní cítění, a jsou proto často připraveni pracovat pro zpravodajskou službu své mateřské země. Představují tak důležitou a užitečnou základnu pro vytváření agentur. Jsou ale našimi státními příslušníky, a proto také požívají všechna naše občanská práva a povinnosti – slouží v armádě, mohou být státními úředníky i poslanci a z těchto pozic pak mohou shromažďovat informace...“³⁷¹

Není samozřejmě vyloučeno, že kromě nedůvěry vyvolané ideologií nemohla hrát ve vztahu k albánské menšině u některých srbských či černohorských příslušníků mocenských represivních složek roli i kulturní cizorodost a etnické stereotypy, nicméně UDB jako pravověrná tajná komunistická policie v době „zostřeného třídního boje“ samozřejmě nevystupovala s „podezřením“ pouze vůči neloyálním menšinám. V autonomii (i mimo ni, pochopitelně) pronásledovala také např. duchovenstvo a věřící Srbské pravoslavné církve, kněze a farníky římskokatolických albánských i charvátských farností, stejně jako všechny jiné „třídní nepřátele“. Pozemkové vlastnictví srbských klášterů bylo konfiskováno podobně jako majetek albánského islámského společenství a jeho vakufů či beктаšijského řádu.³⁷²

Rezoluce Informbyra, ideologický boj Envera Hoxhy a úloha UDB

Nálepka neloyálního etnika, jímž byla oceňovaná albánská kosovsko-metochijská národnost, by se, díky nejspíš upřímné snaze části jugoslávské komunistické elity o zapojení albánského živlu do budování nové společnosti, během několika let začala stírat. Rozchod Jugoslávie, resp. KSJ a jejího předsedy Josipa Broze Tita se Stalinem v jarních měsících roku 1948, známější jako „roztržka s Informbyrem (Kominformou)“³⁷³

Ocena deformacija SUP i DB, njihovi uzroci, idejni koreni i posledice i predlog mera za njihovo razrešavanje na Kosovu i Metohiji).

- 371 Na tuto diskriminační pasáž upozornil na VI. zasedání ÚV SKS (14. - 15. září 1966), jež rozpracovávalo závěry brionského pléna pro Srbsko a jeho autonomie, tehdejší předseda OV SKS pro Kosovo a Metochii Velli Deva. Viz *Šesta plenarna sednica CK SKS*, s. 31-38.
- 372 LAMPE, John R.: *Yugoslavia as History. Twice There was a Country*. Cambridge University Press 2002. Citováno podle překladu do srb. *Jugoslavija kao istorija*. Beograd 2004, s. 232.
- 373 Kominforma či Informbyro (oficiálně Informační byro komunistických a dělnických stran, ruský Информационное бюро коммунистических и рабочих партий) byla Moskvou řízená mezinárodní organizace komunistických stran (kromě zemí v sovětské sféře vlivu do ní byla zapojena i KS Francie a Itálie), založená v září 1947. Navazovala na činnost Kominterny, rozpuštěné v roce 1943. Na jejím vytvoření se

a přechod Envera Hoxhi, šéfa komunistické strany sousední Albánie, na stalinistické pozice, ale stávající přístup vůči albánské menšině ještě vyhrotil a zakonzervoval.

Zhoršující se relace jugoslávského vedení se Stalinem, jež byly patrné již od prvních měsíců roku 1948, se projevovaly i postupným ochlazením albánsko-jugoslávských vztahů, které se v předcházejících letech

podíleli velkou měrou i jugoslávští komunisté, organizace měla mít dokonce své sídlo v Bělehradě, kde se také uskutečnilo její první pracovní zasedání. Hlavním důvodem roztržky byla především Titova snaha o politiku nezávislou na Stalinovi a jeho úsilí o vytvoření balkánské federace. Právě možnost vzniku takového druhého mocenského komunistického centra, které by mohlo být určitým konkurentem SSSR, narušovala Stalinovy představy o budoucím vývoji na Balkáně. Rezoluce Informbyra o situaci v KSJ byla připravena na červnovém zasedání Kominformy a vynesena na 28. června 1948 (tedy na výroční den Kosovské bitvy). Rezoluce obviňuje Tita jako imperialistického agenta, kritizuje vedení KSJ z pravicových úchylek a rozbíječství komunistického hnutí apod. Komunistické vedení Jugoslávie rezoluci odmítlo. Jeho rozhodnutí dodatečně legitimizoval V. sjezd KSJ, jenž se uskutečnil koncem července 1948. Druhá rezoluce z listopadu 1949 roztržku ještě prohloubila a dovedla Jugoslávii prakticky na pokraj ozbrojeného konfliktu se SSSR a jeho satelity. Od plánované intervence odradila Stalina zřejmě až rasantní akce USA a OSN v Koreji. Roztržka měla samozřejmě velký vliv na vnitro i zahraničněpolitickou situaci v Jugoslávii. Po nezbytných čistkách, při nichž byli z KSJ odstraněni skuteční i domnělí „příznivci Stalina a Informbyra“, tzv. Informbyrovci, kteří skončili „na převýchově“ v koncentračních táborech (nejznámější se nacházel na pustém kvarnerském ostrově Goli otok), musela Jugoslávie hledat nové spojení a začít budovat svoji vlastní cestu. Důležité přitom bylo poznání západních mocností, že podporou Jugoslávie, byť rigidně komunistické, mohou zúžit sovětskou mocenskou sféru a narušit tak výsadní postavení Moskvy v jihovýchodní Evropě. Od roku 1950 proto FLRJ začala dostávat ze Západu výhodné úvěry a od USA dokonce i dodávky zbraní a munice. Jugoslávie ale střežila svou suverenitu a nezávislost na západních státech, zejména pokud jde o vnitřní politiku a nezpochybnitelnost vedoucí role KSJ. V této nové konstelaci ale nemohl jugoslávský režim nadále fungovat jako stalinistická odnož. Teoretikové jugoslávského socialismu Edvard Kardelj a Milovan Djilas proto začali rozpracovávat nový, tzv. samosprávný model socialismu, jež se pak stal hlavním poznávacím znamením jugoslávské třetí cesty. Jedním z důsledků roztržky Tita se Stalinem a rezoluce Informbyra z roku 1948 bylo také přejmenování KSJ, k němuž došlo v roce 1952 na VI. sjezdu KSJ v Záhřebu. Strana byla nově pojmenována jako Svaz komunistů Jugoslávie (SKJ). Touto formou se jugoslávští komunisté distancovali od stalinistických komunistických stran a přihlásili se k tradicím Marxova Svazu komunistů. V souladu s tímto krokem byly přejmenovány také republikové stranické organizace (např. z Komunistické strany Srbska se tak stal Svaz komunistů Srbska, SKS). Roztržkou Jugoslávie s Informbyrem v rámci československo-jugoslávských vztahů se u nás v poslední době zabývá zejména pražský historik mladé generace Ondřej VOJTĚCHOVSKÝ. Srov. např. jeho práce *Formování jugoslávské informbyrovské emigrace v Československu*. In: Slovanské historické studie 29, 2003, s. 123-211; *Jugoslávská informbyrovská emigrace v ČSR 1948-1954*. In: Boček, Pavel - Hladký, Ladislav - Krejčí, Pavel - Stehlík, Petr - Štěpánek, Václav (Edd.): Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI., svazek 1. Brno 2006, s. 345-366; *Aktivizace jugoslávských informbyrovců v Československu v důsledku krize roku 1968*. In: Slovanské historické studie 32, 2007, s. 149-165; *Informbyrovska emigracija u jugoslovensko-čehoslovačkim odnosima. Nacionalni i politički identitet jugoslovenskih informbirovaca u Čehoslovačkoj*. In: Selinić, Slobodan (ed.): Spoljna politika Jugoslavije: 1950-1961. Beograd 2007, s. 149-165.

zdály být, a to i díky velké jugoslávské pomoci albánskému hospodářství a budování albánské armády, harmonické a směřující ke zmiňované již jugoslávsko-albánské integraci. Enver Hoxha a jeho klika v rámci Komunistické strany Albánie se ale rozhodli úžeji přimknout k SSSR zřejmě i z důvodu, že pocítovali jugoslávské objetí jako stále dusivější. Výroky J. Broze Tita ostatně k takovémuto přesvědčení zavdávaly příčinu: „*Albánii je třeba držet, neboť jsme do ní mnoho uložili a je pro nás důležitá*“, prohlásil J. Broz Tito na politbyru ÚV KSJ 1. března 1948 v reakci na stále těsnější spolupráci Hoxhy se Stalinem, s tím, že je „*Albánie povinna plnit své závazky vůči nám, a jestliže chce uzavírat nějaké smlouvy* (o hospodářské pomoci SSSR a vyslání sovětských vojenských instruktorů do Albánie – pozn. V. Š.), *musí je odsouhlasit s námi...*“.³⁷⁴ Svou roli v odklonu od Jugoslávie hrálo i Hoxhovo zklamání z toho, že se mu nepodařilo v prvních poválečných letech získat Kosovo a Metochii do albánského státního svazku. Po vyhlášení rezoluce Informbyra tak byla albánská komunistická strana mezi prvními, kteří se s ní zcela ztotožnili. V následujících letech stála na čelní pozici informbyrovské agitace proti Jugoslávii. Albánský komunistický vůdce bezesporu předpokládal, že KSJ nevydrží Stalinův tlak a že jeho věrnost generalissimovi bude odměněna zvláštním uznáním. Počítal přitom s tím, že se bude moci zbavit jak svých (projugoslávských) konkurentů v ÚV KSA, což se mu také ještě v témže roce podařilo,³⁷⁵ tak, a to zejména, že se mu podaří uskutečnit jeho sen a trvalý cíl, totiž vytvoření komunistické Velké Albánie pod patronací SSSR a s Kosovem a Metochií v jejím rámci.³⁷⁶ V roce

374 Citováno podle PETRANOVIĆ, B.: *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt balkanske federacije 1945-1948*, s. 393.

375 Tak jako v jiných komunistických zemích poskytla roztržka i v Albánii možnost komunistickému vedení vyrovnat se pomocí vykonstruovaných obvinění s nepohodlnými členy. Uskutečnilo se zde několik monstrprocesů, z nichž největší byl se „skupinou“ Koçi Xoxeho, do té doby muže č. 2 albánské politické scény (z významnějších funkcionářů se s Xoxem svezl Kristo Themelko, Pandi Kristo a Nesti Kerenxhi). V procesu byli Xoxe a jeho soudruzi označeni jako lokajii bělehradských trockistů, kteří „...přijímají jejich pomoc a provádějí zruďnou a dábelskou zločineckou činnost proti vlasti a republice, ... chtějí připojit Albánii k Jugoslávii a spolu s ní ji tak hodit do klína imperialismu, imperialistických zájmů a tužeb Velkosrbů, jež představuje Titova skupina.“ Prokurátor tedy ve své obžalobě, okořeněné dobovou rétorikou, pozoruhodně obvinil jugoslávské komunisty z propagace velkosrbské myšlenky, proti níž celou válku a poválečné období usilovně bojovali. Viz *Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade Narodne republike Albanije prema Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji*, s. 46. V souvislosti s roztržkou Tita se Stalinem se uskutečnily procesy také v Maďarsku, kde byl jako „titoista“ odsouzen László Rajk, či v Bulharsku (Trajčo Kostov), v roztržce lze také hledat kořeny procesu s Rudolfem Slánským a „jeho skupinou“. O tom nejnověji pojednává na základě důkladného archivního výzkumu publikace Slobodana SELINIĆE *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945-1955* (Beograd 2010, s. 599-612).

376 Hoxhovu motivaci taktó vidí např. jeden z nevlivnějších srbských historiků druhé půle 20. století Branko PETRANOVIĆ (1927-1994) v již výše citované studii *Kosovo u jugoslovensko-albanskim odnosima i projekt balkanske federacije 1945-1948* (s. 398).

1949 se E. Hoxha dokonce pokoušel získat Stalinův souhlas se zorganizováním protititovského povstání kosovských Albánců, jež by vyústilo ve sjednocení Kosova a Metochie s Albánií, u sovětského vůdce však pro toto dobrodružství nenašel ani podporu, ani pochopení.³⁷⁷ Na vidinu násilné změny hranic poté sice E. Hoxha rezignoval, nadále však vedl vůči „titovské“ Jugoslávii kombinovaný propagandisticko-diverzní boj, v němž se, pod pláštíkem marxisticko-leninského pravověří, často skrývala nacionalistická hesla o sjednocení všech Albánců v „matce vlasti“. V kosovsko-metochijské realitě se tak postupně začínal objevovat prvek, který vždy přítomnému velkoalbánskému nacionalismu dával charakter „levé“ revolučnosti a radikalismu, ještě zvýrazněný po roztržce Tirany s Moskvou a jejím připoutání k Číně (1961).

Po Hoxhově odklonu od Jugoslávie se území Kosova a Metochie i pro KSJ (a tím spíše pro UDB) nutně muselo jevit jako příznivá půda pro působení nepřátelské ideologické diverze, a to tím spíše, že se k rezoluci Informbyra přiklonila i část vysoce postavených kosovských komunistů z řad albánské menšiny. Kosovští informbyrovci většinou volili cestu emigrace do Albánie, což byla pro stranickou organizaci na Kosovu, mimořádně chudou na albánské vzdělané kádry, obrovská rána. Z hlediska UDB pak útěk lidí, kteří znali do hloubky poměry v oblasti i v KSJ, představoval maximální bezpečnostní riziko, neboť většina emigrantů se volky nevolky, dříve nebo později, stala nástrojem v rukou albánské propagandy a tajné služby. Pravděpodobně nejhorší ztrátou, a to i z bezpečnostního hlediska, byla emigrace Shabana Haxhii (Haxhia), kosovského policejního náčelníka. K dalším významným „informbyrovcům“, kteří emigrovali do Albánie, patřili policejní kapitán Shaban Zena, zaměstnaný přímo na srbském ministerstvu vnitra, španělský interbrigadista a signatář bujanské rezoluce Xhafer Voksha, člen OV SKS KaM a předseda mládežnické organizace v autonomii Sutki Hoxha, dále pak náčelník okresní policejní správy v Dragaši Shevqet Meqa, šéf UDB tamtéž Abdul Sali, či Isen Dobra, předseda okresního výboru Dečani.³⁷⁸

Do oblasti také začaly pronikat ilegální skupiny, organizované albánskou výzvědnou službou, jejichž cílem bylo autonomii destabilizovat a „propagovat principy rezoluce Informbyra“. Také k organizování těchto skupin využívala albánská tajná policie Sigurimini pochopitelně především kosovské emigranty. První velkou a skutečně nebezpečnou ozbrojenou ilegální skupinu se UDB podařilo odhalit v září 1949 v okolí

³⁷⁷ *Dějiny Albánie*, s. 446.

³⁷⁸ AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 22, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, I. díl, složka Informacije, beleške, izveštaji pokrajinskih organa i organizacija Kosova u vezi sprovođenja zaključaka IV plenuma CK SKJ, vlastní výpověď bývalého policejního náčelníka okresu Djakovica Jovy Bajata z 9. listopadu 1966, s. 2. (dále jen jako *Vlastní výpověď bývalého policejního náčelníka okresu Djakovica Jovy Bajata*).

Lipljanu. Vedl ji emigrant Skender Kosova, jemuž se v krátké době podařilo získat poměrně široký okruh spolupracovníků, zdroje UDB hovoří o 57 členech. Skupinu se UDB podařilo rozbít poté, co do ní pronikli dva její tajní spolupracovníci, kteří také Skendera Kosovu zavraždili. Ještě předtím UDB odhalila a rozbila menší skupiny v Peči a Djakovici, jež zformoval další „informbyrovec“ Kostadin Vasiljac spolu s albánským agentem Xhevadem Morionem.³⁷⁹ Jen mezi lety 1948–1958 měla, podle *Bílé knihy o nepřátelské politice vlády Lidové republiky Albánie vůči Federativní lidové republice Jugoslávii*, vydané Ministerstvem zahraničních věcí FLRJ v roce 1961, vyslat tiranská vláda do Jugoslávie (a z drtivé většiny tedy na Kosovo a do Metochie) ve skupinách nebo jednotlivě 675 diverzantů a agentů, z nichž mělo být 548 ozbrojených.³⁸⁰ Další desítky nebo stovky agentů a skupin nejspíše pozornosti jugoslávských mocenských orgánů unikly.³⁸¹ Takovouto metodu propagandistické a diverzní činnosti používal E. Hoxha a jeho skupina vůči Jugoslávii zhruba do poloviny 50. let. Po XX. sjezdu Komunistické strany SSSR a kritice tzv. kultu Stalinovy osobnosti z úst generálního tajemníka sovětských komunistů Nikity Chruščova, již ovšem E. Hoxha nikdy nepřijal, došlo v jugoslávsko-albánských vztazích k prvním a velmi nesmělým náznakům oteplení. Konfrontační politika však paralelně s tím přežívala až do poloviny 60. let. Podle *Bílé knihy* tak ještě mezi lety 1957–1961 v Jugoslávii

379 *Napad preko Tirane*. <http://yu-pokret.yforum.biz/rasprave-f4/kgb-proziv-jugoslavi-je-t203.htm>. Významné diverzní skupiny vytvořili další kosovští emigranti – plukovník Cerim Uka pocházející z okolí Peče, major albánské armády Halit Kačanolli původem z vesnice Kačandol u Kosovské Mitrovice, Ajeta Haxhia aj. Je zajímavé, že mezi nimi byly i skupiny tvořené agenty srbského původu. Šlo zejména o bývalé důstojníky JA, kteří se přiklonili k názorům zastávaným rezolucí Informbyra. Albánská výzvědná služba pak tyto nespokojené důstojníky využívala ke své činnosti. K důležitým agentům albánské výzvědné služby patřil Andro Čukić, jež zajišťoval v roce 1949 útěk bývalého velitele 2. jugoslávského stíhacího pluku v SSSR a jednoho ze zakladatelů moderního jugoslávského válečného letectva, plukovníka Mirka Ščepanoviće. Při pokusu o překročení hranic do Albánie byl ale Ščepanović zastřelen v léčce nastrožené UDB. Viz *Vlastní výpověď bývalého policejního náčelníka okresu Djakovica Jovy Bajata*, s. 3.

380 *Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade Narodne republike Albanije prema Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji*, s. 47n.

381 Operativce Jovo Bajat při svém pozdějším výslechu před stranickou prověřkovou komisí tvrdil, že pro běžné drobné zpravodajské úkoly využívala albánská služba obyvatelstvo z pohraničních albánských vesnic, jež mělo v Metochii příbuzné. Odhalování těchto skupin prý bylo velmi těžké, neboť rodinné a klanové vazby nebylo možno narušit obvyklými praktikami UDB. Také pokusy získat některé z těchto vesnických agentů-chodců jako dvojité agenty se většinou nesetkávaly s dobrými výsledky, neboť „upřímně pracovali pro albánskou službu a vazby na nás (UDB – pozn. V. Š.) využívali pouze k tomu, aby mohli bezpečně přecházet hranici a vykonávat své úkoly...“. Diverzanti nacházeli útočiště jako obvykle v obcích v hraničním pásu s Albánií a v oblasti Drenice. Např. z drenické obce Junik zatkla UDB 40 údajných spolupracovníků albánských diverzantů. Jako další významná útočiště se uvádějí vesnice Drenovac, Beleg, Požar, Novo Selo, Vokša, Bec, Crmnjane, Rogovo a další. *Vlastní výpověď bývalého policejního náčelníka okresu Djakovica Jovy Bajata*, s. 1, 3, 4.

probíhalo 115 procesů s agenty albánské výzvědné služby, kteří, podle svých výpovědí u soudů, měli za úkol vyvolávat u albánského obyvatelstva nespokojenost s jugoslávským společenským zřízením, vytvářet organizace připravující povstání a ozbrojené vystoupení proti jugoslávské správě atd. I když samozřejmě musíme připustit, že velká část těchto výpovědí byla vynucena za použití násilí, samotný fakt vysílání diverzantů ve velkém množství je nezpochybnitelný. Metochijským, makedonským a černohorským pohraničím mělo ještě v letech 1959–1960 křížovat 16 diverzantských čet s cílem vytvářet v pohraničí pocity napětí a nejistoty.³⁸²

V programových dokumentech jugoslávských komunistů se vždy hovořilo o tom, že přístup k národnostním menšinám nikdy nezávisel na mezinárodních vztazích s okolními zeměmi, a to ani po roce 1948!³⁸³ Toto propagandistické tvrzení ovšem systém, který fungoval na Kosovu a Metochii po rezoluci Informbyra a v průběhu celých padesátých let 20. století, přesvědčivě vyvrací. UDB, jež se v důsledku roztržky se Stalinem nebývale rozrostla a změnila se v ideologickou policii, nesmířitelně bojující proti vnitřnímu (stalinistickému, často ovšem i zcela domnělému) nepříteli všude v Jugoslávii, zavedla v jižní srbské autonomii tvrdý policejní režim a stáhla kolem ní jen velmi těžce proniknutelnou a uvolnitelnou obruč, která špatnými „mezinárodními vztahy“ jednoznačně ovlivněna byla. Etnické složení tohoto represivního orgánu, které i přes usilovné rekrutování Albánců, zůstávalo majoritně srbsko-černohorské, pak přispělo k tomu, že všechny tvrdosti, křivdy a nespravedlnosti, jichž se UDB v tomto období v kosovsko-metochijské autonomii dopustila, byly později, po tzv. brionském plénu ÚV SKJ v roce 1966, označovány jako akt velkosrbského šovinistického útisku. Faktor ideologický, který byl v činnosti UDB v tomto období primární, pak byl při těchto hodnoceních zcela zanedbán. UDB se navíc do postavení všemocného arbitra na Kosovu a Metochii nepasovala sama. KSJ totiž, i podle slov svých nejvyšších činitelů, neměla kontrolu oblasti pevně ve svých rukou. Tajemník OV KSS pro KaM Djoko Pajković již v roce 1945 upozorňoval na to, že vedení strany v oblasti od nejnižších složek až po Oblastní výbor má jen malou šanci na to, aby úspěšně autonomii vedl, protože KS je v ní slabá, prolezlá neprověřenými a nespolehlivými členy, bez velkého vlivu na „masy“, a obecně se pohybuje ve zcela neprobádaném terénu.³⁸⁴ Jinými slovy přiznává, že se komunistům nepodařilo proniknout do tradičních struktur albánské společnosti, a už vůbec ne jim porozumět. Pajković sice hovořil o situaci v roce 1945, ale ta se příliš nezměnila ani v dalším desetiletí. Za takového stavu věcí se tedy vedoucím komunistic-

382 *Bela knjiga o neprijateljskoj politici vlade Narodne republike Albanije prema Federativnoj narodnoj republici Jugoslaviji*, s. 17–18.

383 *Program SKJ, federacija i odnosi medju narodima Jugoslavije*. In: *Zadaci CK Srbije u razvoju medjunacionalnih odnosa i borbi protiv nacionalizma*. Beograd 1978, s. 46.

384 *Osnivački kongres KP Srbije (8–12 maj 1945)*, s. 76.

kým představitelům zdálo bezesporu nejjednodušší přenechat iniciativu své „úderné pěsti“ – UDB. Že se k tomuto řešení později při kritice praktik státní bezpečnosti nepřiznali a distancovali se od něj, je samozřejmě projevem typického komunistického oportunistu.

Prizrenský proces

Na ideologickém základu byl manipulován i tzv. Prizrenský proces z roku 1956, který měl odhalit napojení některých vysoce postavených albánských kosovských komunistických funkcionářů na albánskou tajnou policii Sigurimini. K procesu došlo v době normalizace vztahů Jugoslávie se socialistickými zeměmi, kterou Albánie Envera Hoxhy nesledovala s přílišným nadšením. Orgány UDB v té době odhalily několik diverzních skupin z Albánie. Jednu z nich vedl jistý Sutki Hoxha z vesnice Rugova. Při soudu s touto skupinou padla celá řada jmen vysokých kosovských funkcionářů.³⁸⁵ Šlo především o Fadila Hoxhu, v té době předsedu kosovsko-metochijské vlády, Xhavita Nimanio,³⁸⁶ člena ÚV SKJ a bývalého vysokého funkcionáře tajné policie, Ymera Pulu a několik dalších představitelů (Mehmeta Hoxhu, Avdi Bakallioho aj.). Podle UDB mohli být výpovědi skupiny z Rugovy tito funkcionáři diskreditováni i v souvislosti se zmíněným již atentátem na tajemníka oblastního výboru kosovsko-metochijské stranické organizace Miladina Popoviće.³⁸⁷ O výsledku byl zpraven tajemník OV SKS pro KaM Djoko Pajković, Dušan Mugoša, a také jeden ze zakladatelů UDB a muž s velkým vlivem v tajných službách, Slobodan Penezić Krcun, v té době místopředseda srbské vlády. Ti pak informovali nejvyšší jugoslávské vedení, jež se ústy Aleksandra Rankoviće vyslovilo tak, že i z důvodu etnického klidu v oblasti musejí být vysocí kosovští funkcionáři z celého procesu vyjmuti.³⁸⁸ Odsouzeno nakonec bylo několik členů střední garnitury kosovských politiků, z nichž nejvýznamnější byl vzdělaný předseda Okresního výboru SKS pro Kosovo a Metochii z Orahovce Nijaz Maloku. Jak je zřejmé

³⁸⁵ *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1116.

³⁸⁶ Xhavit Nimanio (1919-2000), rodák z Djakovice, který vystudoval učitelskou školu v Albánii. Člen KSJ od roku 1941, člen Oblastního výboru KSJ pro Kosovo a Metochii od roku 1943. Na prvním kongresu KSS v květnu 1945 byl zvolen do ÚV KSS a později také do ÚV KSJ. Zastával řadu řídicích funkcí na Kosovu a Metochii, od roku 1963 byl místopředsedou srbského parlamentu. V letech 1974-1981 byl prvním předsedou prezidia kosovské autonomie, tedy vlastně prezidentem AO KaM. Jeho politická kariéra končí v souvislosti s demonstracemi na Kosovu v roce 1981.

³⁸⁷ AS, fond SKS-CK, 1966-1967, kart. 40, Komisija CK SKS za rad SK na razvijanju odnosa medju republikama, narodima i narodnostima – sednice, II. díl, Beleška o sastanku koji je 5. marta 1968 godine održan u CK SKS o nekim političkim pitanjima u vezi sa procesima u AP KiM.

³⁸⁸ *Jugoslavija 1918-1988*, s. 1116.

z archivních dokumentů, šlo z větší části o jeden z vykonstruovaných procesů, vyvolaných zbytnělým aparátem UDB, byť na základě některých reálných indicií. Analýza Prizrenského procesu, prováděná vyšetřovací komisí ÚV SKS po brionském plénu, měla ukázat, že „*neexistoval jediný důkazní materiál, kromě výpovědí problematických a podezřelých, již do té doby trestně stíhaných lidí,*“ a že rozsudek byl vynesen bez reálných podkladů.³⁸⁹ Po brionském plénu ale vedla stranická vyšetřovací komise rozhovor také s Dragoslavem Novakovičem, velitelem kosovsko-metochijské policie v letech 1956–1960, jenž nastoupil do funkce až po Prizrenském procesu a nebyl shledán odpovědným za diskriminační opatření mocenských orgánů. Kosovský policejní náčelník při něm vypověděl, že některá podezření se sice zakládala na těžko prověřitelných, nicméně často se opakujících tvrzeních: „*Ať už šlo o jakoukoli skupinu, kterou jsme odhalili, vždy jsme nějakým způsobem přišli na jméno Ymera Puly. Vždy se také objevovalo jméno Fadila Hoxhy. V tom smyslu, že mají jeho podporu a záštitu...*“³⁹⁰ O nejasnostech kolem procesu hovoří i skutečnost, že se na všechny soudce, kteří se procesu aktivně účastnili a byli později, po brionském plénu ÚV SKJ, žalování pro podjatost, vztahovala okamžitá amnestie.

Po kritice činnosti UDB na brionském plénu byl Prizrenský proces označen za pokus o likvidaci nejvýraznějších „šiptarských“ kádrů na Kosovu.³⁹¹ Otázka, zda mohli být nejvyšší kosovští straničtí komunističtí funkcionáři albánské národnosti spojeni s albánskou tajnou službou, jakkoli jen těžce uvěřitelná, tak zůstává dodnes nevyřešena. Mnozí srbští historikové ovšem, s odstupem mnoha let a se zkušenostmi bouřlivého kosovského vývoje, byli (a jsou) sklonni na tuto otázku odpovídat kladně. Dvojice autoritativních badatelů Branko Petranović a Miroslav Zečević píše v jedné z edičních poznámek ve svém dokumentačním svazku *Jugoslavija 1918–1988*, že „*dnes (1988 – pozn. V. Š.), po 30 letech a ... po dvou kosovských kontrarevolucích (demonstrace 1968 a 1981 – pozn. V. Š.), během nichž stáli v čele oblasti lidé, obvinění v roce 1956 za styky se Sigurimini, jakoby svým působením potvrzovali někdejší správnost obvinění UDB...*“³⁹² Naopak vůdčí srbský politik a komunista Dragoslav „Draža“ Marković, který stál po roce 1974 v čele úsilí o „rehabilitaci“

³⁸⁹ AS, fond SKS-CK 1966–1968, kart. 23, stenografické záznamy vedené během pohovoru s Budimirem Gajičem 21. května 1968.

³⁹⁰ AS, fond SKS-CK, 1966–1968, kart. 24, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, III. díl. Zapisnici, beleške i drugi materijali komisije Izvršnog komiteta CK SKS u vezi ispitivanja odredjenih pojava u SDB i o ličnoj odgovornosti pojedinaca, a u vezi zaključaka IV plenuma SKJ. Výpověď Dragoslava Novakoviće ze dne 6. září 1966.

³⁹¹ *Šesta plenarna sednica CK SKS*, diskusní příspěvek Stanoje Aksiće, s. 255.

³⁹² *Jugoslavija 1918–1988*, s. 1116. Většina „podezřelých“ funkcionářů se však proti demonstracím velice tvrdě ohradila a sama je jako první (Fadilj Hoxha) označila za kontrarevoluci.

srbské státnosti a byl tedy odpůrcem přílišné samostatnosti, jež srbské autonomie dostaly novou ústavou, zdůrazňoval konciliantnost a otevřenost právě Fadila Hoxhi a Xhavita Nimaniho, s nimiž „*mohl vždy hovořit velice otevřeně*“, a jejich spojitost s Albánií vylučoval.³⁹³

Vysídlování albánského obyvatelstva?

Na některých nepřesných informacích se také zakládá často využívané tvrzení, že od roku 1951 „Rankovićův režim“ přinutil dvě třetiny Albánců (sic!), aby přijali tureckou identitu a chodili do tureckých škol, s tím, že podle dohody Jugoslávie s Tureckem z roku 1953 pak mělo během několika následujících let do Turecka z Kosova emigrovat nejméně 100 000,³⁹⁴ podle jiných až 230 000³⁹⁵ Albánců, vedených ovšem jako etničtí Turci! Tato čísla nemohou potvrdit žádné archivní materiály, a to ani výsledky vyšetřovacích komisí po brionském plénu ÚV SKJ z roku 1966, které jinak byly ve všech ohledech velmi důkladné a jejichž závěry spíše zvýrazňovaly chyby UDB a čísla zveličovaly, než aby se je snažily shodit ze stolu.³⁹⁶ Uvidíme také dále, že v oblasti existovalo jen minimum škol s tureckým vyučovacím jazykem, které by rozhodně nebyly schopny absorbovat takové množství žáků. Tvrzení o masovém exodu Albánců tak jsou z největší části založena na propagandistických prohlášeních Hoxhova režimu,³⁹⁷ byť samozřejmě nelze říci, že by v poválečné době k vystěhovávání muslimského obyvatelstva vůbec nedocházelo.

Po druhé světové válce se totiž opravdu pro Turky, Albánce a slovanští muslimy možnost vystěhování do Turecka obnovila. Vystěhovalecká akce probíhala zejména v Makedonii, na Kosovu jí podle maximalistických odhadů využilo kolem 32 000 obyvatel, zejména příslušníků vzděla-

393 MIHAJLOVIĆ, Branka: *Diskontinuitet*. Rozhovor s Dragoslavem Markovićem. RFE 27. února 2008. <http://www.slobodnaevropa.org/content/article/1045349.html>.

394 Např. u John R. LAMPE, *Jugoslavija kao istorija*, s. 232; také Noel MALCOLM, *Kosovo*, s. 322–323.

395 Pavel HRADEČNÝ ve studii *Kosovská otázka v letech 1944–1996 a její úloha v procesu dezintegrace komunistické Jugoslávie* (s. 240), opírající se o údaje kosovského badatele Hajredina HOXHY (*Kosovo in Albanci v Novi Jugoslaviji*. In: *Albanija in Albanci*. Ljubljana 1988, s. 214).

396 Zpráva OV SKS pro Kosovo a Metochii ovšem, bez udání konkrétních podkladů, hovoří o tom, že v důsledku represivních opatření UDB, zejména v souvislosti s akcí shromažďování zbraní, vystěhovalecké hnutí do Turecka zesílilo a objevily se i případy útěků přes hranice do Albánie. Nikdy však nešlo o masové záležitosti – z pečského okresu mělo během akce emigrovat 50 osob. *Ocena deformacija SUP i DB, njihovi uzroci, idejni koreni i posledice i predlog mera za njihovo razrešavanje na Kosovu i Metohiji*, s. 7.

397 Např. v propagandistické publikaci vydané Komisí propagandy a agitace ÚV KSA píše její autoři o tom, že je milion jugoslávských Albánců nucen... „*změnit své občanství a nazvat se Turky*“. *Bela knjiga*, s. 50.

nější části městské populace.³⁹⁸ Tento předpoklad potvrzuje např. tajemník okresního výboru z Peče (albánského původu), který na zasedání ÚV SKS v březnu 1966 tvrdil, že gros lidí, kteří se v Peči a okolí vyjádřili jako Turci, pocházelo z řad bývalých agů, begů či zámožných obchodníků, byli nábožensky orientovaní, a domnívali se, že „*jim Turecko dá více práv než my*“.³⁹⁹ Většina vystěhovalců opustila zemi před rokem 1960, se zlepšováním hospodářské a politické situace pak vystěhovalectví do Turecka výrazně pokleslo!⁴⁰⁰ V. Jovanović uvádí počet všech vystěhovaných muslimů z Jugoslávie mezi lety 1953–1961 na 164 000 osob, s tím, že např. 74 % všech emigrantů z Makedonie v roce 1960 tvořili osoby turecké národnosti (což samozřejmě nevyklučuje Albánce, kteří přijali tureckou identitu). O poklesu emigrace po roce 1960 svědčí i oficiální údaj z roku 1970, v němž se z Makedonie do Turecka trvale vysídlilo 180 osob. Jovanović udává také zprávy z tureckých zdrojů, podle nichž mělo do Turecka mezi lety 1945–1978 emigrovat 160 000 muslimů.⁴⁰¹

Akce shromažďování zbraní

Zbraň tvořila vždy součást identity zejména příslušníků ghegských (a tedy i kosovských) albánských kmenů, byla i neodmyslitelným doplňkem lidového kroje. Již snahy mladotureckých úřadů o omezení práva veřejně zbraň nosit byly jednou z příčin albánských povstání v letech 1909–1912. I bez událostí druhé světové války by tedy bylo albánské obyvatelstvo na Kosovu poměrně dobře ozbrojeno. Staré pušky a revolyvery se zdobenými pažbami z osmanských dob však za války definitivně vystřídala nová výzbroj. Odzbrojení (a částečně i pobití) některých jednotek

398 I v předválečné době využívala různých vysídleneckých výhod zejména vzdělanější část muslimského obyvatelstva. Svědčí o tom i stížnosti představitelů jugoslávských muslimů z jižních oblastí země, kteří na kongresu evropských muslimů, jenž se uskutečnil v září 1935 v Ženevě, zdůrazňovali, že se po balkánských válkách vystěhovala podstatná část muslimské inteligence, učitelů i teologů, a lid tak „*zůstal bez vůdců, dezorientovaný a zmatený*“, s tím, že proces vystěhovávaní vzdělanějších vrstev pokračoval i po první světové válce. Viz <http://www.sarajevo-x.com/forum/viewtopic.php?f=49&t=54332>. Přístup 5. července 2010.

399 AS, fond SKS-CK, 1966–1968, kart. 28, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma SKJ, VIII. díl, stenografické záznamy ze setkání uskutečněného na ÚV SKS s tajemníky okresních (opštinských) výborů o otázkách mezinárodních vztahů, Bělehrad 15. března 1966.

400 FŇUKAL, M. - ŠRUBAŘ, M.: *Dopady nucených migrací v oblasti Kosova*, s. 44.

401 JOVANOVIĆ, Vladan: *In search of Homeland? Muslim migration from Yugoslavia to Turkey 1918–1941*. Tokovi istorije (Beograd), 2008, č. 1–2, s. 65. Jovanović uvádí i extrémní tvrzení dr. Hajredina Hoxhy z příštinské univerzity, publikované ve sborníku *Iseljeništo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom* (Zagreb 1978), že v Turecku žije milion Albánců vystěhovaných mezi lety 1945–1978!

jugoslávské jižní armády, která zakončila své neslavné bojové vystoupení v dubnu 1941 v Metochii, odzbrojení italských jednotek po kapitulaci v roce 1943, zbraně které byly německou správou rozděleny mezi kosovský pluk, albánské dobrovolníky a další kolaborantské jednotky, to vše přispělo k „modernizaci“ tradičního albánského arzenálu, mezi nímž od té doby nechyběly ani samopaly a kulometry. Většina těchto zbraní zůstala po válce mezi obyvatelstvem. Do země se navíc dostávaly nové zbraně z Albánie v rámci diverzních akcí. Na přítomnost nelegálně držných zbraní čas od času upozornily případy vykonané krevní msty a dalších trestných činů, při jejichž vyšetřování přicházely policejní složky, často díky udání, na ukryté zbraně i na indicie, že se do země dostává různými kanály přes hranice i nová výzbroj, ba že se se zbraněmi také obchoduje.

Podle zákona o držení střelných zbraní bylo v Jugoslávii možno za určitých podmínek vlastnit krátké střelné zbraně (pistole a revolvery), pušky (s výjimkou loveckých) pak mohly mít pouze osoby s válečnými zásluhami, nebo, v případě kosovsko-metochijské autonomie, ty, které se podílely na likvidaci „ballistických“ skupin. Na základě výše zmíněných případů se pak začala v Metochii, s vědomím a souhlasem OV SKS pro Kosovo a Metochii, spontánně rozvíjet akce UDB ve spolupráci s policií, při níž bylo obyvatelstvo přesvědčováno, že má odevzdat zbraně k registraci (s tím, že si v odůvodněných případech bude moci ponechat i pušky). Akce probíhala víceméně i ve shodě s postupem srbského ministerstva vnitra, které již koncem roku 1954 nařídilo všem policejním okrskům pod svou pravomocí (tedy i ve vlastním Srbsku a ve Vojvodině), že mají provádět registraci nepřihlášených zbraní. Ve větším rozsahu se policie tohoto úkolu v rámci vlastního Srbska chopila pouze v jižních oblastech, kde žilo od Berlínského kongresu kolonizační obyvatelstvo převážně původem z Černé Hory, o němž se vědělo, že má ke zbraním podobný vztah jako Albánci.⁴⁰²

Akce ale nezačala ve všech okresech autonomie zároveň a ani v době jejího největšího rozmachu nešlo o celoplošnou razii. Na začátku se jednalo spíše o nekoordinovanou činnost, bez pevného a předem stanoveného plánu. Své počátky měla v Peći a okolí. V prosinci 1955, na poradě policejních náčelníků z Kosova, výsledky pećského „sběru“ zbraní představil tamní policejní velitel Vujo Vojvodić. Na popud vedoucího kosovského oblastního úřadu ministerstva vnitra Čedomira Mijoviće pak měla být akce zahájena také v dalších krajích.⁴⁰³ Záleželo ale evidentně na ak-

402 AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 22, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, I. díl, složka Informacije, beleške, izveštaji pokrajinskih organa i organizacija Kosova u vezi sprovođenja zaključaka IV plenuma CK SKJ, výpověď bývalého srbského ministra vnitra Vojkana Lukiće před prověřkovou komisí ÚV SKS.

403 Tamtéž, *Vlastní výpověď bývalého policejního náčelníka okresu Djakovica Jovy Bajata*, s. 6.

tivitě okresních velitelů, neboť akce se poté v plné síle přenesla do oblasti Djakovice (velitel Jovo Bajat) a Prizrenu (velitel Budimir Gajić), zatímco např. gnjilanský a prištinský kraj zůstaly zpočátku zcela ušetřeny a ani později v nich nedocházelo k závažnějším excesům. Všude se samozřejmě našlo velké množství zbraní, s rozvojem akce také začala na policejní stanice docházet četná udání, takže celou věc již nebylo možno zastavit, ani kdyby k tomu existovala politická vůle. Operativní policejní důstojníci proto přesně rozpracovali pokyny pro její provádění. Na krajských policejních ředitelstvích se při vyšetřování po brionském plénu v roce 1966 našly dokonce zpracované seznamy, z nichž je zřejmé, kdy a jaký dům měl být vyšetřován, který člověk měl být pozván k výsledku, a dokonce i jak se s ním mělo jednat.⁴⁰⁴

V pokynech k provádění akce byl kladen důraz na „dobrovolnost“ předávání zbraní! Policie se proto snažila získat na svou stranu „vážené lidi“ z albánské společnosti, tedy zejména rodové a kmenové stařešiny, celkově se ovšem přesvědčování neseťkalo s velkým ohlasem, a to ani u lokálních komunistických funkcionářů, kteří měli jít příkladem.⁴⁰⁵ Jak při výsledku stranickou prověřkovou komisí později poznamenal krajský policejní náčelník v Prizrenu, „Šiptari rádi ukrývají nějakou tu pušku“, neboť prý mezi nimi vládlo přesvědčení „*necht' (puška - pozn. V. Š.) zůstane tam, kde je, jednou ji budu potřebovat... Dojde-li k nějakému převratu, bude zapotřebí se vypořádat s tím nebo oním*“.⁴⁰⁶ Odpor proti odevzdávání zbraní samozřejmě pro UDB znamenal jediné - pušky a další zbraně se přece neschowávají z „vlasteneckých“ důvodů.⁴⁰⁷ V prvních měsících roku 1956 tak zřejmě i v důsledku tohoto závěru začala akce v některých oblastech jižní srbské provincie nabývat charakteru razie, která svými rozměry vyvolávala zdání, že situace v oblasti je zralá na povstání.⁴⁰⁸ I podle některých děl srbských národovecky orientovaných historiků svou tvrdostí překračovala obvyklé meze a měnila se v terorizování obyvatelstva.⁴⁰⁹

O své činnosti ovšem oblastní úřad ministerstva vnitra pečlivě informoval jak vedoucí představitele srbského ministerstva (zejména ministra Vojina Lukiće), tak, jak vyplývá ze zprávy vyšetřovací komise vytvořené po brionském plénu, i orgány federální - tehdy osobně federálního

404 AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 23, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, II. díl, stenografické záznamy vedené během rozhovoru s Čedomirem Mijovićem 13. května 1968, s. 42, a 21. května 1968, s. 25.

405 PELIKÁN, Jan: *Dva dokumenty o plošném vybírání nelegálně držaných zbraní v Kosovu v polovině 50. let 20. století*. Slovanský přehled 91 (2005), s. 476.

406 AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 23, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, II. díl, stenografické záznamy vedené během rozhovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968.

407 Tamtéž, pohovor s Čedomirem Mijovićem 21. května 1968, s. 6.

408 Tamtéž, pohovor s Budimirem Gajićem, 21. května 1968, s. 6-8.

409 BOGDANOVIĆ, D.: *Knjiga o Kosovu*, s. 246.

ministra vnitra Svetislava Stevanoviće⁴¹⁰ a Aleksandra Rankoviće, kteří údajně dostávali svodky o akci každých 24 hodin.⁴¹¹ Se stavem věcí byl bezesporu seznámen i J. Broz Tito.

Většina policejních náčelníků odpovědných za průběh akce při pozdějších výsleších před prověřkovými komisemi ÚV SKS tvrdila, že se snažila, aby ve všech vesnicích bez ohledu na národnost probíhala akce mírně, místní operativci však prý pracovali příliš horlivě.⁴¹² Náčelníci také potvrdili, že zbraně byly nacházeny jak u Srbů, tak u Albánců katolické i islámské víry.⁴¹³

Při akci jak policie, tak orgány UDB používaly různého druhu nátlaku. K nejmírnějším bezesporu patřilo poškozování domů při hledání: Podle zprávy pečské služebny probíhal tento druh nátlaku tak, že policejní hlídky vybavené patričným zmocněním (povolením k domovní prohlídce apod.) nejprve vyzvaly vlastníky domů, aby zbraně dobrovolně vydali. „*Avšak ... Šiptari*“, zdůrazňovala zpráva z Peče, „*pokud jednou řeknou, že nemají zbraně, toto tvrzení úporně opakují do chvíle, než jsou zbraně nalezeny. V těchto případech naše orgány hledaly ve všech stěnách, rozebíraly zdi i v místech, kde věděly, že tam nic není, a teprve na konci razie prohledaly místo, kde byly zbraně ukryty. Protože v každém z těchto případů se ukryté zbraně našly, obyvatelstvo začalo chápat, že před milíci nemohou nic ukrýt, a lidé začali odevzdávat zbraně i sami, dokonce je na koních přivázeli na nejbližší stanici...*“⁴¹⁴ Při vymáhání zbraní se však

410 Svetislav Stefanović zvaný Čeća (1910–1980) byl členem KSJ od roku 1928, absolvoval v Moskvě tamní školy pro zahraniční komunisty, v Jugoslávii byl za svoji ilegální činnost několikrát vězněn. V odboji působil v různých vedoucích funkcích a také jako politický komisař několika partyzánských oddílů. Po zformování komunistické tajné policie OZNA v květnu 1944 se stal zástupcem jejího náčelníka. Od roku 1946 do roku 1953 byl zástupcem ministra vnitra FLRJ Aleksandra Rankoviće a poté až do svého odvolání na brionském plénu v roce 1966 zastával funkci federálního ministra vnitra.

411 *Ocena deformacija SUP i DB, njihovi uzroci, idejni koreni i posledice i predlog mera za njihovo razrešavanje na Kosovu i Metohiji*, s. 6. Vzhledem k tomu, že na „frakcionářskou skupinu Ranković – Stevanović“ se po brionském plénu svedly mnohé věci, s nimiž neměla nic společného, není tento údaj zcela věrohodný.

412 Dragoslav Novaković, jenž nastoupil do funkce policejního ředitele Kosova a Metochie v prosinci 1956 a střetával se již jen s důsledky, jež akce vyvolala, ji označil za „*hloupou a neodpovědnou*“ mj. právě proto, že při ní byly poskytnuty velké pravomoci místním policejním stanicím a jejich velitelům, kteří pak svoji moc zneužívali. AS, fond SKS-CK, 1966–1968, kart. 24, Izvršni komitet CK SKS – dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, III. díl. Zapisnici, beleške i drugi materijali komisije Izvršnog komiteta CK SK Srbije u vezi ispitivanja odredjenih pojava u SDB i o ličnoj odgovornosti pojedinaca, a u vezi zaključaka IV plenuma SKJ. Výpověď Dragoslava Novakoviće ze dne 5. září 1966, s. 2.

413 AS, fond SKS-CK, 1966–1968, kart. 23, Izvršni komitet CK SKS – dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, II. díl, stenografické záznamy vedené během rozhovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968, s. 3–4.

414 PELIKÁN, J.: *Dva dokumenty o plošném vybírání nelegálně držných zbraní v Kosovu v polovině 50. let 20. století*, s. 476.

využívalo i bití, mučení⁴¹⁵ či psychického vydírání. O vyšetřovacích praktikách podává zajímavé svědectví výpověď krajského policejního náčelníka v Prizrenu Budimira Gajiće: „*Policejní pendrek mnohé vystrašil, takže po jeho aplikaci někteří již na první výzvu, v předtuše toho, co by je mohlo čekat, jestliže zbraň nevydají, přistoupili k jejímu předání. Při výslechu jedné osoby jsme dokázali být úporní a zadržovat ji a vyslýchat i 4-5 dní a nepustit ji, dokud zbraň nevydala. Byly i případy, že vyslýchaní museli stát řadu hodin ve sněhu, a ještě přitom byli biti...*“⁴¹⁶

Podle vyšetřovací zprávy Oblastního výboru SKS pro Kosovo a Metochii ze září roku 1966 při této akci podlehl policejnímu násilí šestnáct osob, dvě v důsledku útrap a ponížení spáchaly sebevraždu a jedenáct zůstalo s těžkými a trvalými zdravotními problémy.⁴¹⁷ Orgány UDB a policie měly podle této zprávy vyšetřit během několika měsíců 30 000 občanů. V některých vesnicích prý nezůstal výslechu ušetřen žádný dospělý člověk.⁴¹⁸ O psychóze, která zavládla, svědčí i případy, kdy lidé, kteří žádnou zbraň neměli, odcházeli např. do sousední Makedonie, kde koupili pušku, již pak předali policii, aby se vyhnuli tortuře při jejím vymáhání. Poté, co na veřejnost prosákly zprávy o policejních praktikách, se ale objevilo také mnoho udání, jimiž si občané vyřizovali své účty. Rozumělo se totiž, že člověk, na něhož došlo udání, že vlastní zbraň, bude zapírat, protože ve skutečnosti žádné nemá, a že tedy bude přinejmenším zbit.⁴¹⁹ Udávání ze strany těch, kteří o zbraň přišli, a byli tedy z tradičního pohledu handicapováni - neozbrojeni - bylo jistě vede-

415 Dragoslav Novaković upozorňoval před komisí ÚV SKS na mučení pomocí polního telefonu, při němž se dva dráty vycházející z telefonu přiloží na uši vyslýchaného a zatočí se klíčkou. Takovéto tortuře mělo podlehnout několik lidí se slabším srdcem! Hovořil také o tom, že tato praxe po jeho příchodu na Kosovo přestala (a nebyla hlášena žádná zabití), nicméně se tolerovalo např. polítkování, což podle něj byla rozšířená policejní praxe v celé Jugoslávii. Fyzické násilí měla ale více používat kriminální policie než UDB, neboť „*ta má nejčastěji co do činění s politickými delikventy, kteří si pomocí advokátů i na soudu obstarají satisfakci za takovéto postupy, zatímco kapesní zloděj, ač bit jak žito, si nikdy stěžovat nebude...*“. AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 24, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, III. díl. Zapisnici, beleške i drugi materijali komisije Izvršnog komiteta CK SK Srbije u vezi ispitivanja odredjenih pojava u SDB i o ličnoj odgovornosti pojedinaca, a u vezi zaključaka IV plenuma SKJ. Výpověď Dragoslava Novakoviće ze dne 5. září 1966, s. 7-9.

416 AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 22, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, I. díl, složka Informacije, beleške, izveštaji pokrajinskih organa i organizacija Kosova u vezi sprovođenja zaključaka IV plenuma CK SKJ. Závěrečná zpráva komise výkonného výboru ÚV SKS pro vyšetřování bývalých funkcionářů UDB Čedomira Mijoviće, Jovy Bajata, Budimira Gajiće a Vuji Vojvođiće, s. 10.

417 *Ocena deformacija SUP i DB, njihovi uzroci, idejni koreni i posledice i predlog mera za njihovo razrešavanje na Kosovu i Metohiji*, s. 7.

418 Tamtéž.

419 AS, fond SKS-CK 1966-1968, kart. 23, stenografické záznamy vedené během pohovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968.

no i snahou nezůstat v takovéto potupě sám. Možná, jak se domnívá J. Pelikán, i z důvodu tradiční krevní msty: osoba beze zbraně by se nemohla bránit případnému ozbrojenému útoku sousedů.⁴²⁰

V autonomii tehdy zavládla atmosféra obecného strachu, byť nikdo, kdo zbraň předal (třeba i po tortuře), nebyl potrestán.⁴²¹ Akce, prováděná takto rozsáhlým státním bezprávím, samozřejmě musela vyvolat silnou odezvu mezi občany. Postupně se jí proto musely začít zabývat vedoucí orgány kosovsko-metochijské autonomie, na špatné zacházení při vyšetřování docházela udání i na nejvyšší místa federace.⁴²² Ta ovšem byla s postupem razie seznámena, neděla se bez jejich schválení a vědomí. Na rozšířeném zasedání OV SKS pro Kosovo a Metochii s náčelníky správ UDB a veliteli policie byli přítomni všichni nejvyšší představitelé oblasti – Djoko Pajković, Dušan Mugoša, Xhavit Nimani, Fadil Hoxha, Kolë Shiroka, Ismet Shaqiri a další,⁴²³ kteří tak věděli přinejmenším i o některých excesech a případech úmrtí při vyšetřování! Jediným kosovsko-metochijským politikem, který s akcí nesouhlasil, byl údajně tehdejší předseda kosovsko-metochijské vlády Fadil Hoxha.⁴²⁴ Akci se navíc, jak potvrdil později např. politický tajemník OV SKS pro Kosovo a Metochii Velli Deva, mezi politickými špičkami oblasti nepřikládal ten význam, jaký získala po brionském plénu ÚV SKJ.⁴²⁵ Někteří vysoce postavení funkcionáři, např. Xhavit Nimani,⁴²⁶ Elhamia Nimaniová aj. v ní prý sice viděli od počátku protialbánský osten, ale mlčky ji tolerovali, „*nebot v oblastním výboru (SKS pro Kosovo a Metochii – pozn. V. Š.) tehdy stejně rozhodovali dva tři lidé*“ (Nimani měl pravděpodobně na mysli zejména Dušana Mugošu a Kolë Shiroka – pozn. V. Š.), kteří měli být přes srbského ministra vnitra Vojkana Lukiće a šéfa srbské UDB Slobodana

420 PELIKÁN, J.: *Dva dokumenty o plošném vybírání nelegálně držných zbraní v Kosovu v polovině 50. let 20. století*, s. 476.

421 AS, fond SKS-CK 1966–1968, kart. 23, stenografické záznamy vedené během pohovoru s Čedomirem Mijovićem 21. května 1968, s. 6.

422 Závěrečná zpráva komise výkonného výboru ÚV SKS pro vyšetřování bývalých funkcionářů UDB Čedomira Mijoviće, Jovy Bajata, Budimira Gajiće a Vuji Vojvodiće uvádí případ, kdy na vyšetření stížnosti občana albánské národnosti trval přímo Edvard Kardelj (s. 13). Viz AS, fond SKS-CK, 1966–1968, kart. 22, Izvršni komitet CK SKS – dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, I. díl, složka Informacije, beleške, izveštaji pokrajinskih organa i organizacija Kosova u vezi sprovođenja zaključaka IV plenuma CK SKJ.

423 AS, fond SKS-CK, 1966–1968, kart. 23, Izvršni komitet CK SKS – dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, II. díl, stenografické záznamy vedené během pohovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968, s. 19.

424 Tamtéž, Pokrajinski komitet SKS za Kosovo i Metohiju – Ocena deformacija SUP i DB, Stenogram vedený během rozhovoru s Čedomirem Mijovićem, s. 25.

425 Tamtéž, s. 26.

426 Po brionském plénu, na VI. zasedání SKS v září 1966, prohlásil Nimani, že se sám cítí vinen, protože věděl o nějakých úmrtích během akce vymáhání zbraní (a tvrdil, že během akce došlo i k vraždám Srbů), nicméně neměl dostatek smělélosti podniknout patřičné kroky k tomu, aby se tyto případy policejní zvláde vyšetřily.

Penezióe Krcuna přímo navázáni na ÚV SKS, a názor ostatních nikoho moc nezajímá.⁴²⁷ Celé kosovské vedení tedy o akci vědělo a z větší části ji i schvalovalo, resp. nepodnikalo nic, co by ji mohlo zmírnit nebo jí zamezit. Jejich odsuzující prohlášení a „překvapení“ po brionském plénu v roce 1966 tedy byla značně licoměrná, čímž se ovšem nelišila od dalších vysokých stranických funkcionářů, včetně jugoslávského prezidenta Tita.

Politická neúnosnost celé situace ale přinutila oblastní vedení jednat. V únoru 1956 se sešla komise Oblastního výboru SKS pro Kosovo a Metochii s oblastními policejními náčelníky a představiteli UDB, na níž se konstatovalo, že „*co se stalo, stalo se*“, do budoucna však při vymáhání zbraní doporučovala přestat s fyzickým mučením. Akci jako takovou tedy komise zastavit nehodlala, neboť došla k poznání, že se podařilo nalézt cca 50 % zbraní, a je tedy zapotřebí zabavit i ten zbytek. Razie pak pokračovala další dva měsíce, aby postupně vyzněla do ztracena.⁴²⁸

Z hlediska UDB a ministerstva vnitra byla akce oceněna jako přínosná. Např. jen v okrese Kosovska Mitrovica bylo nalezeno 2 000 pušek, 500 pistolí, 45 lehkých kulometů, několik těžkých kulometů, několik set granátů, dva minomety a jedno dělo, jehož majitelem byl Srb, neboť akce se samozřejmě neomezovala pouze na albánské obyvatelstvo.⁴²⁹ Ve snaze příslušníků UDB dokázat, že akce nemá etnickou konotaci, přitom docházelo k paradoxním situacím. Dokumenty z vyšetřování odpovědných pracovníků UDB v autonomii uvádí např. událost, kdy ve vesnici Klokot byli u plotu shromážděni vyslyšení místní Albánci. Náhodou šel kolem Srb z vedlejší vesnice. Jeden z Albánců se na vyšetřovatele obrátil se slovy, že činí nátlak pouze na Albánce. Vyšetřovatelé tedy zavolali náhodného kolemjdoucího Srba a před zraky vyšetřovaných Albánců jej zbili do bezvědomí, aby dokázali, že to není akce zaměřená pouze vůči Albáncům!⁴³⁰

Celkově mocenské orgány na Kosovu a v Metochii (kde akce, zřejmě i v důsledku blízkosti albánských hranic, nabyla daleko dramatičtějších a surovějších rozměrů než na Kosovu), shromáždily 9 047 pušek, 3 500 pistolí, 109 samopalů převážně německé válečné výroby (označovaných jako Schmeisser, správně ale MP 38 nebo MP 40), 67 lehkých i těžkých kulometů, několik minometů, zmiňované již dělo a mnoho set tisíc kusů

427 AS, fond SKS-CK, 1966–1968, kart. 24, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, III. díl. Zapisnici, beleške i drugi materijali komisije Izvršnog komiteta CK SKS u vezi isptitivanja odredjenih pojava u SDB i o ličnoj odgovornosti pojedinaca, a u vezi zaključaka IV plenuma SKJ, výpověď Dragoslava Novakoviće ze dne 5. září 1966, s. 4.

428 AS, fond SKS-CK 1966–1968, kart. 23, stenografické záznamy vedené během pohovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968, s. 12.

429 Tamtéž, stenografické záznamy vedené během pohovoru s Jovou Bajatem 14. května 1968, s. 22.

430 Tamtéž, stenografické záznamy vedené během pohovoru s Čedomirem Mijovićem 13. května 1968, s. 19.

nejrůznější municie.⁴³¹ Při razíích se často našlo v jednom domě i 4-5 pušek, schovaných ve stěnách, ve vykotlaných stromech apod. Munice k nim, uložená obvykle v sádlem napuštěných textiliích, byla ale podle názoru odborníků právě proto jen s obtížemi použitelná.⁴³² Při akci docházelo občas i tragikomickým scénám. Šéf kosovského vnitřní Mijović vzpomněl před prověřkovou komisí případ, kdy znali přesné výrobní číslo hledané pušky. Člověk, který ji měl vlastnit, přinesl na služebnu postupně sedm pušek, teprve osmou však s odpovídajícím číslem. „*Kdybych věděl, kterou hledáte,*“ reagoval, poté, co policisté potvrdili shodu čísel, „*hned bych ji přinesl...*“⁴³³

Dragoslav Novaković, náčelník oblastní policie po akci shromažďování zbraní, při stranických prověrkách po brionském plénu dosvědčoval, že vedoucí osobnosti UDB i federálního ministerstva vnitřní Slobodan Penezić Krcun, Vojin Lukić a také „*někteří soudruzi z oblastního výboru (SKS pro Kosovo a Metochii - pozn. V. Š.), zejména Dušan Mugoša, akci oceňovali jako úspěch UDB, s výjimkou určitého přehánění ve smyslu fyzického mučení jednotlivých občanů*“. Na jiném místě své výpovědi pak zdůrazňuje, že i poté, co byla akce zastavena, chtěl srbský ministr vnitřní Vojin Lukić pokračovat, s tím, že se zbraně nebudou odebírat, „*byť by to byl kulomet, a že všichni dostanou povolení, pouze je důležité, aby zbraně nahlásili*“. Tato iniciativa již ale neměla žádný efekt, neboť po všem, co se událo, již byli „*Šiptari nedůvěřiví*“, a zůstali vůči mocenským orgánům nedůvěřivými i nadále.⁴³⁴

Kosovští Albánci byli bezesporu nejvíce ozbrojenou komunitou celé Jugoslávie. Z hlediska bezpečnosti státu je logické, že přítomnost tisíců kusů zbraní mezi obyvatelstvem nemůže nechávat mocenské orgány v klidu, zejména ne v době konfliktních padesátých let. Zdánlivý přímý osm akce spočívající ve shromáždění respektabilního arzenálu zbraní ovšem zaniká ve srovnání s tím, co do budoucna způsobila. V pozdějších dokumentech byla označena jako nejtemnější údobí poválečného vývoje Kosova. Metodami práce UDB, celooblastními rozměry a zejména svými politickými důsledky zpomalila rozvoj oblasti, zanechala mezi kosovsko-metochijskými Albánci velkou nedůvěru k systému a především vybudila antisrbské nálady. Razie sice byla zaměřena na obyvatelstvo bez rozdílu národnosti, již samotné složení kosovsko-metochijského obyvatelstva ov-

431 Tamtéž, *Ocena deformacija SUP i DB, njihovi uzroci, idejni koreni i posledice i predlog mera za njihovo razrešavanje na Kosovu i Metohiji*, s. 7.

432 Tamtéž, stenografické záznamy vedené během rozhovoru s Budimirem Gajićem 21. května 1968, s. 4-6. Gajić při prověrkách vzpomínal na případy, kdy např. v Orahovci našli ve zdi pět zcela nových pušek, ve stavu, v jakém vyšly ze zbrojovky v Kragujevci, a 300 nábojů.

433 Tamtéž, s. 19.

434 AS, fond SKS-CK, 1966-1968, kart. 24, Izvršni komitet CK SKS - dokumentacija u vezi IV plenuma CK SKJ, III. díl, výpověď Dragoslava Novakoviće ze dne 6. září 1966, s. 2 a z 9. září 1966, s. 6.

šem určilo, že vyšetřování budou především občané albánské národnosti a vyšetřovateli zejména příslušníci národnosti srbské. Ani základní cíl akce - odzbrojení obyvatelstva autonomie - nakonec dosažen nebyl, neboť obyvatelstvo si zbraně během nedlouhé doby opět pořídilo: závěrečná zpráva vyšetřovací komise OV SKS pro Kosovo a Metochii ze srpna 1966 hovoří o tom, že orgány ministerstva vnitra v autonomii registrují 15 000 kusů různých oficiálně držených zbraní, v jednání v té době bylo ještě dalších 4 500 žádostí!⁴³⁵

435 Tamtéž.